

УДК 33:37.01

Ахновська І.О., к.е.н., доцент, докторант Донецького національного університету імені Василя Стуса

УПРАВЛІННЯ РІВНЕМ ДИВЕРГЕНЦІЇ ТА КОНВЕРГЕНЦІЇ В ОСВІТІ

У статті розглянуто сутність понять «дивергенція» та «конвергенція» в освіті. Обґрунтовано необхідність управління рівнем дивергенції та конвергенції в освіті. Доведено, що дивергенція в освіті – це є збільшення розриву між рівнями розвитку окремих об'єктів, посилення відмінностей між ними і їхніми складовими. Поняття дивергенції є протилежним поняттю конвергенції, яка означає зближення об'єктів. У реальності дивергентні та конвергентні процеси знаходяться у неперервній взаємодії, забезпечуючи поступовий рух, стабільний розвиток і функціонування усіх існуючих суспільних організмів. У статті виконано конвергентний аналіз освітніх систем різних країн світу. Виявлено ознаки альтернативної освіти: застосування авторських методів та методик навчання, ігрова діяльність, бриколаж, індивідуальний підхід. Виконано аналіз ринку альтернативної освіти України.

Ключові слова: освіта, дивергенція, конвергенція, управління, альтернативна освіта.

Рис. 4, Літ. 11.

Ахновская И.А.

УПРАВЛЕНИЕ УРОВНЕМ ДИВЕРГЕНЦИИ И КОНВЕРГЕНЦИИ В ОБРАЗОВАНИИ

В статье рассмотрена сущность понятий «дивергенция» и «конвергенция» в образовании. Обоснована необходимость управления уровнем дивергенции и конвергенции в образовании. Доказано, что дивергенция в образовании - это увеличение разрыва между уровнями развития отдельных объектов, усиление различий между ними и их составляющими. Понятие дивергенции противоположно понятию конвергенции, которая означает сближение объектов. В реальности дивергентные и конвергентные процессы находятся в непрерывном взаимодействии, обеспечивая поступательное движение, стабильное развитие и функционирование всех существующих общественных организмов. В статье выполнен конвергентный анализ образовательных систем разных стран мира. Выявлены признаки альтернативного образования: применение авторских методов и методик обучения, игровая деятельность, бриколаж, индивидуальный подход. Выполнен анализ рынка альтернативного образования Украины.

Ключевые слова: образование, дивергенция, конвергенция, управление, альтернативное образование.

Akhnovska I.O.

MANAGEMENT OF DIVERGENCE AND CONVERGENCE IN EDUCATION

The article considers the essence of the concepts of "divergence" and "convergence" in education. The necessity of managing the level of divergence and convergence in education is substantiated. It is proved that divergence in education is an increase in the gap between the levels of development of individual objects, the increase of differences between them and their components. The concept of divergence is the opposite of the concept of convergence. In reality, divergent and convergent processes are in continuous interaction. This ensures the

gradual movement, the stable development and functioning of all existing social organisms. The article is a convergent analysis of educational systems from different countries of the world. Signs of alternative education are revealed: application of author's methods and teaching methods, game activity, bricolage, individual approach. The analysis of the market of alternative education of Ukraine was conducted.

Key words: education, divergence, convergence, management, alternative education.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Сьогодні проблемам інновацій в освітньому процесі, а саме, в управлінні освітою, у системі ресурсного забезпечення освітньої діяльності, в галузі її нормативно-правового регулювання, контролю, оцінки, моніторингу, приділяють все більше уваги. З одного боку, певні зрушення ведуть до трансформації освітньої парадигми, з іншого боку – все більше споживачів освітніх послуг незадоволені їхньою якістю чи організацією освітнього процесу, що призводить до розповсюдження альтернативної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми, що розглядається. За останні роки здійснено багато досліджень, опубліковано наукові праці багатьох вчених в цьому напрямку, зокрема Т. Левченко, І. Сторонянської, С.Губик, О. Матюшкіна та інші. Питання альтернативної освіти досліджували Л.Баталія, Ж.Вихрестенко, О.Заболотна, І.Кравець, І.Мартинчук та інші. Однак, на сьогодні практично немає наукових праць, що досліджують дуальність системи освіти.

Визначення окремих питань, що не вирішені в обраній для дослідження проблемі. Нове тисячоліття тісно пов'язується з новою філософською парадигмою. Критичний підхід до сучасних теорій в галузі освіти характерний для всіх країн світу, висуває основні вимоги до освіти – збереження і збагачення людських цінностей. Сьогодні вирішується питання, як особистість, що виховується і формується, може протистояти машинній цивілізації і стандартам нового тисячоліття. Спрямованість освіти, процесу навчання тільки на накопичення знань та інформації не виправдовує себе. Людство втрачає людяність. Тому освіта XXI століття має бути спрямована на задоволення потреб вищого рівня, потреб людського духу, на створення особистісної філософії того, хто навчається і того, хто навчає. Від цих концептуальних філософських підходів залежить наше майбутнє [1].

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування необхідності управління рівнем дивергенції та конвергенції в освіті, визначення сутності категорії «дивергенція в освіті» та аналіз ринку альтернативної освіти України.

Виклад основного матеріалу статті з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Освітній процес пов'язаний з багатьма факторами суспільного життя: з характером суспільних відносин, ідеологічними орієнтирами і пріоритетами, рівнем правової, політичної, моральної культури населення. Сьогодні спостерігаємо постійні прагнення універсальності та стандартизації освіти, але слід пам'ятати, що універсальність можлива тоді, коли будуть знайдені деякі інваріанти в освіті.

Терміни «дивергенція» та «конвергенція» практично не використовувалися раніше в економічній літературі до того часу, поки зарубіжні економісти Я.Тінберген, Е.Гідденс, Дж.Сакс застосували ці терміни до аналізу явищ суспільного життя.

Аналіз літературних джерел дозволив виявити, що терміни «дивергенція» та «конвергенція» застосовуються у біології, фізиці, філології, політології, економіці та фінансах. Слово «дивергенція» походить від лат. *diverto* — «відхиляюсь». Дивергенція у біології означає розходження ознак і властивостей у спочатку близьких груп організмів в ході еволюції. У фізиці – диференціальний оператор, що відображає векторне поле на

скалярне і визначає, наскільки розходиться вхідне і вихідне з малого околу даної точки поле. У філології – фонетичний процес розщеплення одного звуку на два різних. Існує етнічна дивергенція, що полягає у діленні етнічної системної цілісності з появою нових систем такого типу і відбувається шляхом відділення від етносу будь-якої його частини, яка потім складається у незалежний етнос. На фондовому ринку це поняття вживається, коли акція формує одну вершину, за нею наступну ще вище, а індикатор весь час фіксує спад. Це трапляється через те, що рух ціни є інертним, хоча купівлі немає, ніхто не поспішає продавати. В економіці під дивергенцією розуміють вид динаміки стану ринку, коли аналіз показників ринку вказує на різні тенденції, збільшення якісного різноманіття організаційно-правових форм і схем управління на мікро- і макрорівнях, ускладнення існуючих і появу нових систем відносин. Виходячи з цих визначень, можна зробити наступні висновки, що дивергенція - це:

- Розходження ознак і властивостей, тобто школи можуть застосовувати свої підходи та методики, а також різні предмети у навчальному процесі.

- Розходження вхідного та вихідного, а це досягається в освітньому процесі завжди стосовно рівня знань, вмінь та навичок.

- Розщеплення та відділення певних частин, які потім складаються у незалежний механізм. Наприклад, створення нових альтернативних закладів освіти на базі існуючих.

- Існування одночасно різних тенденцій, збільшення якісного різноманіття організаційно-правових форм і схем управління. Тобто, створення нових закладів освіти та подальше співіснування їх у різних організаційно-правових формах і з застосуванням різних стилів та методів управління.

Розглянемо більш детально першу тезу про застосування власних підходів та методик, а також різних предметів у навчальному процесі. Коли у молодших класах вводять такі предмети, як комп'ютерна чи фінансова грамотність, це гармонійно розвиває дитину і допомагає найкращій її соціалізації у суспільстві. Але, якщо школа за власним бажанням (мається на увазі, альтернативні заклади освіти) виключить з розкладу такі дисципліни, як фізика чи хімія або об'єднає певні предмети в один – суб'єкту освітнього процесу, дитині, буде достатньо важко перейти до іншого навчального закладу, адже буде потрібно здавати академічну різницю. Звідси, необхідним є управління рівнем дивергенції та конвергенції в освіті. До того ж, вважаємо за необхідне ввести такі види дивергенції в освіті, як «сильна», «середня» та «слабка».

Таким чином, можемо зробити висновок, що термін «дивергенція» є притаманним для сучасного освітнього простору, а дивергенція в освіті – це є рух по розбіжних лініях: збільшення розриву між рівнями розвитку окремих об'єктів, посилення відмінностей між ними і їхніми складовими.

Поняття дивергенції є протилежним поняттю конвергенції, яка означає зближення об'єктів. У реальності дивергентні та конвергентні процеси знаходяться у неперервній взаємодії, забезпечуючи поступовий рух, стабільний розвиток і функціонування усіх існуючих суспільних організмів. Наприклад, в економіці ми спостерігаємо як процеси дивергенції (підсилення розриву між країнами-дебіторами та кредиторами), так і конвергенції (зближення економік різних країн).

Т. Левченко зазначає, що конвергенція спрямована на пошук одного правильного рішення, а дивергенція розглядає різні варіанти і допускає існування декілька рішень одночасно [1]. У процесі євроінтеграції різних педагогічних систем в єдиний освітянський простір важливим є конвергентний аналіз цих систем. Необхідно шукати спільне навіть при розбіжностях у сприйнятті і підходах, при різних способах мислення,

цілях, цінностях, напрямках подальшого розвитку особистості і педагогічних систем, в яких вона формується. Такими спільними рисами є наступні (рис. 1).

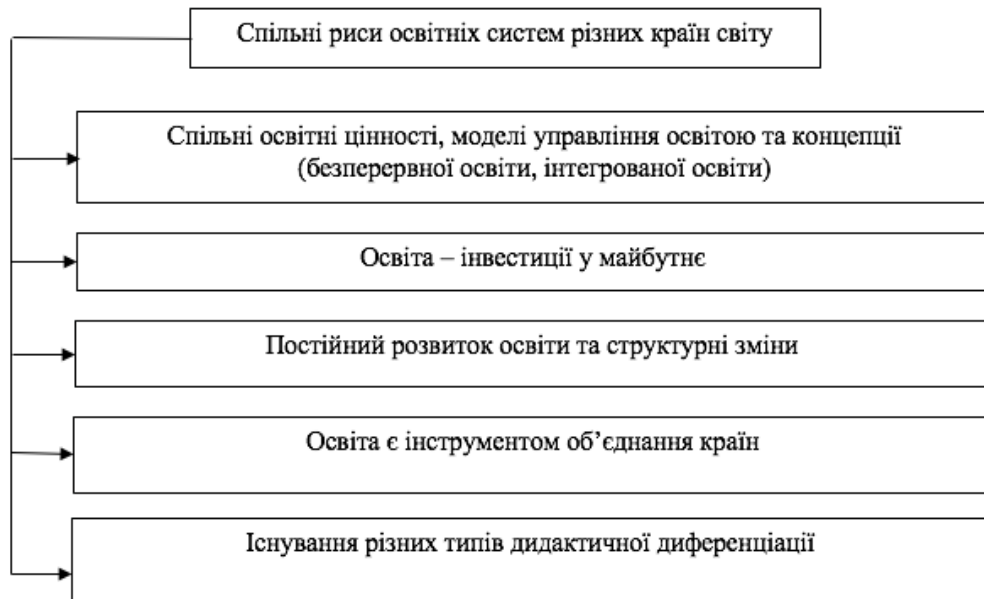

Рисунок 1 – Конвергентний аналіз освітніх систем різних країн світу

Базою для аналізу σ -конвергенції є апарат статистичних показників (варіації, концентрації, ентропії), оцінка β -конвергенції формується із використанням апарату економетрії, який містить регресійні моделі вартісних та темпових показників. Статистичний апарат аналізу σ -конвергенції дозволяє отримати статистичні оцінки даного процесу, а інструментарій аналізу β -конвергенції – динамічну [2].

Повернемось до поняття дивергенції в освіті. Якщо звучити рівень дослідження і розглядати не освітні системи різних країн світу (зрозуміло, що тут достатньо відмінностей), а лише освітній простір України, доцільним є аналіз альтернативної його складової, адже саме альтернативні школи декларують зовсім інший підхід до навчання.

Кількість предметів, які цікавлять науку, обмежена лише її парадигмою. Якщо ж виходити з теорії парадигм, то альтернативна наука - це зовсім не альтернатива науці, а лише альтернатива тому підходу, який на цей момент часу в науці за якимись певними причинами переважає. І це не означає, що такі підходи є аномальними, вони просто інші. Так само, й альтернативна школа використовує інші методи навчання, які не є традиційними для загальноосвітніх закладів. Отже, аналіз літератури з цієї проблеми [3-6] дозволяє виділити наступні ознаки, за якою альтернативна освіта відрізняється від традиційної. Перша ознака - це застосування авторських методів та методик навчання.

Друга ознака: в альтернативних школах чільне місце у переліку форм навчання займає саме ігрова діяльність. Вчитель повинен установити характер і кінцеву мету запропонованої гри, яка б розвивала певний вид діяльності. На кожному рівні розвитку учні повинні вміти спостерігати, осмислювати, уявляти, тренувати пам'ять, розробляти певні проекти та запроваджувати їх у дію. Простір, час, ситуативність — все організовується для того, щоб дитина діяла. Школа пропонує їй такий спосіб життя, який відповідає біологічним, емоційним, інтелектуальним потребам і дозволяє знайти своє місце у будь-якому шкільному середовищі. Клас і школа повинні бути облаштовані таким чином, щоб дозволити дітям численні дії, передбачені педагогікою цього рівня.

Обладнання (інструменти, картини, книги тощо) повинне відповідати розміру і баченню речей дитиною. Клас — це місце, де вона може вільно почуватися та отримувати задоволення від оточення. Усі складники цього оточення повинні відповідати поставленій меті, адже не лише матеріальний достаток та оснащення є підґрунтям педагогічного успіху. Наприклад, школа-парк чи освітній парк відкритих студій – це вільні освітні простори, де учні різного віку навчаються за власним бажанням та без обмежень у часі.

Третя ознака: в альтернативних школах широко застосовується бриколаж. Цей термін набув поширення в освітній теорії і практиці за останні роки й вживається для позначення певної освітньої стратегії. Він пов'язаний з передачею прихованих (альтернативних) культурних кодів, поширення яких активізує окремих людей і суспільство в цілому. Чеський дослідник С. Губик, який вважає бриколаж джерелом альтернативної освіти, характеризує бриколаж як процес розшифрування прихованих культурних кодів, які, зазнавши відповідне зовнішнє втручання, перетворюються на альтернативний освітній процес і можуть ініціювати бажані імпульси до соціальної та культурної мобілізації особистості, суспільства, регіону. Бриколаж передбачає: по-перше, дивергенцію; по-друге, використання будь-яких речей за різним призначенням; по-третє, у бриколажі інструментом є не термін, а знак. Четверте – запам'ятовування здійснюється через реконструкцію. П'яте – центральне місце займає не система, а гра. Шосте – окремі ігрові елементи стають ритуалом.

Четверта ознака: традиційна школа не може приділяти багато уваги тим дітям, які цього діже потребують – це неформатні альтодональні особистості, для яких найкращим вирішенням питання освіти є індивідуалізованість підходу до кожного окремого випадку. Для кожної альтодональної дитини необхідно добирати методи навчання, спираючись на її потреби, психологічні та фізіологічні характеристики. Зараз у світі загалом і в Україні зокрема простежується зростання уваги до індивідуальної освіти дітей. На думку О. М. Матюшкіна, універсалізація програм є тою слабкою ланкою, де починає створюватися феномен, який в психології називають «дискримінацією обдарованої дитини» [7]. За принципом індивідуального підходу до кожного учня функціонують, наприклад, всесвітньо відомі математична School of One та школа Big Picture, яка була створена декількома ентузіастами, а в 2015 році відкрила 90 шкіл у всьому світі.

Станом на 1.04.2018 р. в Україні існує 154 навчальні заклади, які позиціонують себе саме як альтернативні школи, при чому за регіонами країни альтернативні школи розподілені нерівномірно (рис.2).

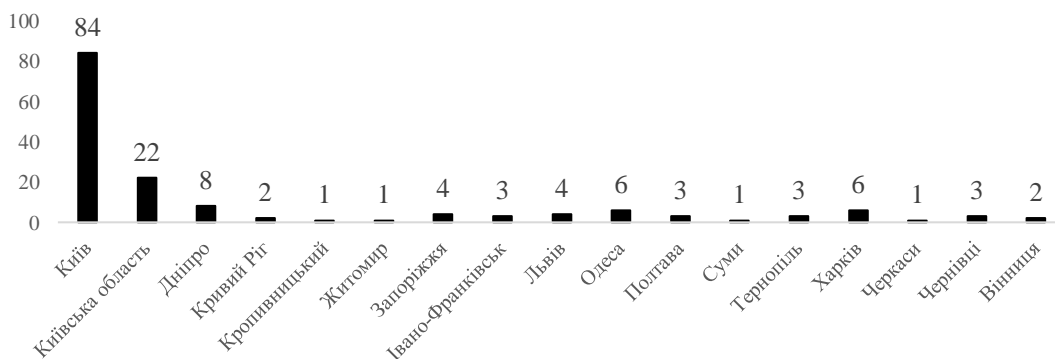

Рисунок 2 – Кількість альтернативних шкіл за регіонами України станом на 1.04.2018 р., од. [8]

Так, якщо у Києві зосереджено 84 альтернативні школи (при чому, декілька з них мають філії в різних районах міста), це складає 55 % загальної кількості альтернативних шкіл України. У Київській області зосереджено 14 % альтернативних шкіл, в інших містах країни їх середнє значення складає 3,2.

Слід зазначити, що в таких обласних центрах, як Ужгород, Луцьк, Чернівці, Рівне, Хмельницький, Херсон, Миколаїв, альтернативні школи не представлені. Цікаві спостереження маємо при аналізі кількості шкіл, які працюють з молодшою, середньою та старшою школою (рис. 3). Так, перші класи на 2017-2018 навчальний рік набрала найбільша кількість шкіл – 113 одиниць або 86,3 %.

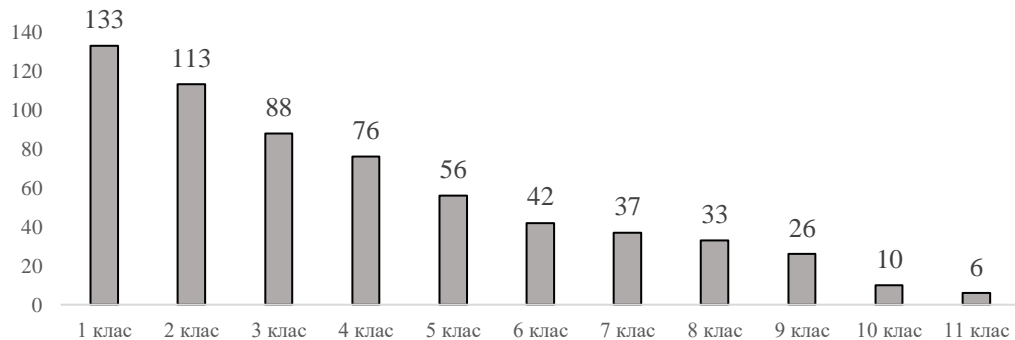

Рисунок 3 – Кількість альтернативних шкіл України, які сформували певні класи, на 2017-2018 н.р., од. [8]

Другий клас мають 73,3 % альтернативних шкіл, тоді як 11-й – лише 6 шкіл. Це пов'язано з тим, що більша кількість альтернативних шкіл є новими і працюють лише з цього навчального року.

Індивідуальний підхід найкраще реалізується через домашнє навчання. У сім'ї батьки будують свою освітньо-виховну систему. Така система формується на основі особистого досвіду батьків, отриманих у своїх родин, збагаченого прочитаною літературою і порадами консультантів – вихователів, учителів, психологів. По своїй суті будь-яка система сімейної освіти є не що інше, як прояв суб'єктивності батьків у її розумінні і реалізації. Від системи сімейної освіти багато в чому залежить, якою дитина виросте, які цінності, норми і правила будуть передані. Якщо розглянути досвід домашнього навчання у світі, можна спостерігати наступне: домашня освіта набирає все більшої популярності у США, Канаді, Франції, Росії, Україні. Якщо у 1994 році дітей, які отримували освіту в індивідуальному порядку, в усьому світі було лише 345 тисяч, то в 2001 році – біля мільйона, зараз – практично 5 млн. осіб. Беручи свій початок у маленьких громадах 80-х, домашня освіта швидко здобула популярність у 90-х роках ХХ століття [9].

Сьогодні існує ототожнення сімейної освіти, домашнього навчання та екстернатної форми здобуття освіти. Так, в Законі України «Про освіту» зазначено, що екстернатною формою здобуття освіти є спосіб організації навчання здобувачів освіти, за яким освітня програма повністю засвоюється здобувачем самостійно, а оцінювання результатів навчання та присудження освітньої кваліфікації здійснюються відповідно до законодавства. Сімейною (домашньою) формою здобуття освіти є спосіб організації освітнього процесу дітей самостійно їхніми батьками для здобуття формальної (дошкільної, повної загальної середньої) та/або неформальної освіти. Відповідальність

за здобуття освіти дітьми на рівні не нижче стандартів освіти несуть батьки. Оцінювання результатів навчання та присудження освітніх кваліфікацій здійснюються відповідно до законодавства [10]. Згідно з цими визначеннями, різниця полягає лише у відповідальності: у випадку екстернатної форми навчання відповідальність несе здобувач, сімейної – батьки дитини.

На сайті МОН України наведено списки шкіл для екстернів (1439 шкіл) та для дистанційного навчання (100 шкіл), але ці школи приймають не всіх бажаючих, а жителів Донбасу і Криму, але деякі схвально ставляться до позаочних форм навчання. Крім того, за підрахунками автора в Україні налічується 30 шкіл, з яких 7 – державної форми власності, які мають відповідні ліцензії для атестації хоумскулерів. З загального числа таких шкіл 20 приймають учнів, інші 10 є альтернативними, що здійснюють одночасно і навчання дітей, і атестацію.

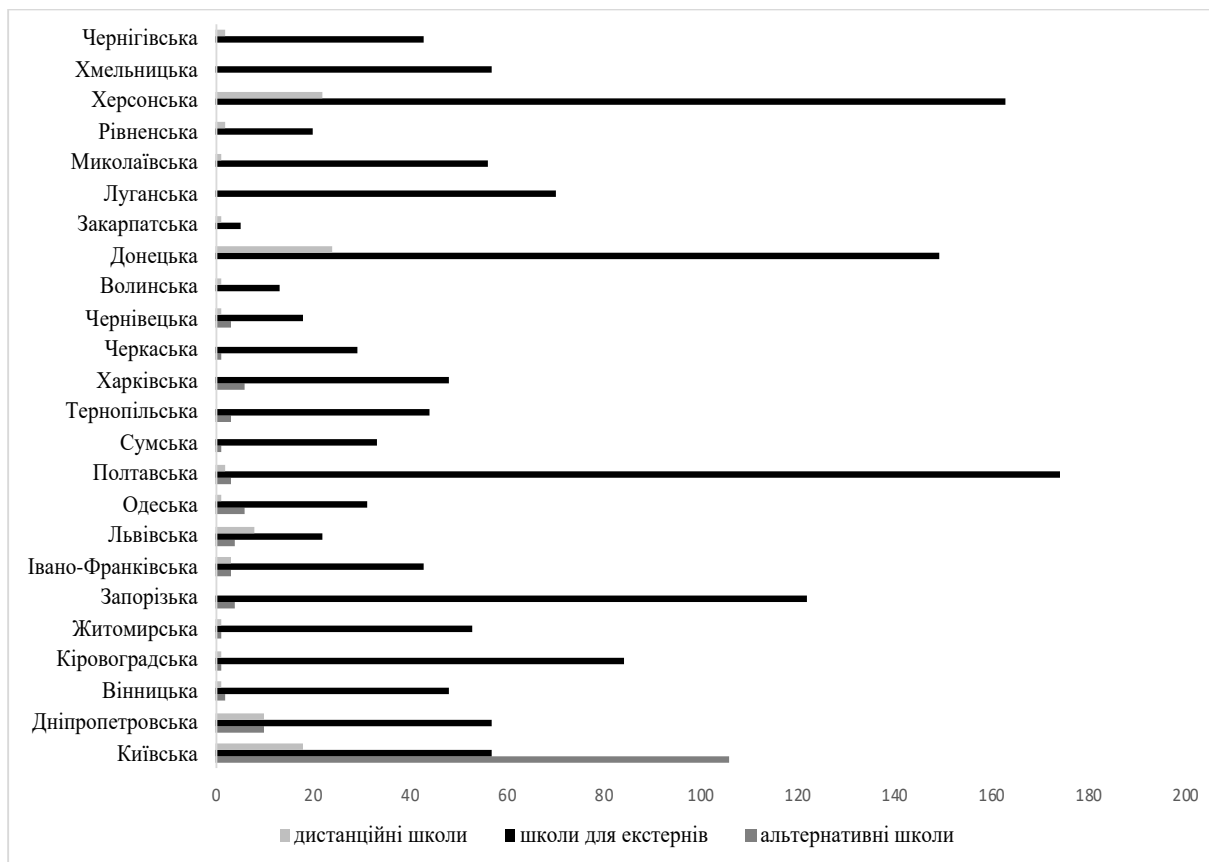

Рисунок 4 – Ринок сімейної освіти в Україні станом на 1.04.2018 р., од. за регіонами України (кількість альтернативних, дистанційних та шкіл для екстернів) [11]

Слід зазначити, що сьогодні існує певна свобода в освітньому просторі України. Так, учні та їх батьки можуть обирати, відвідувати дітям традиційну школу (обравши при цьому денну форму навчання, дистанційну чи екстернат) чи альтернативну (з атестацією на місці або атестацією у традиційній школі). Однак, якщо суб'єкти освітнього процесу обирають сімейну форму навчання, дитині все одно доводиться здавати атестацію за державними стандартами. З цього можна зробити висновок, що існуюча на сьогодні в нашій країні освітня система є дивергентною, а рівень дивергенції суттєво підвищився за останні роки.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, на сьогодні дуже важлива дивергенція (розширення) освітніх програм, впровадження інноваційних проектів навчання до повного задоволення попиту споживачів. Конвергенція в освіті виконує роль того фактору, що стабілізує, сприяє відбору найбільш ефективних елементів, апробованих у процесі попередньої педагогічної практики. Це – ідея створення освітніх стандартів, що виконують функції забезпечення обов'язкового мінімуму змісту основних освітніх програм, визначення обсягів навчального навантаження, вимог до атестації учнів. Разом з тим, необхідно надати більше можливостей для учнів в плані дистанційної, екстернатної, сімейної (домашньої) освіти. На державному рівні це – гармонізація системи освіти, зокрема, координація вимог до знань учнів, інтеграція системи освіти в Європейський простір; на регіональному рівні – інформаційна підтримка освітніх заходів з метою підвищення обізнаності громадян щодо різних форм навчання; на рівні освітніх заходів – відкритість до запозичення форм, методів та засобів організації педагогічного процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Левченко Т.І. Європейська освіта: Конвергенція та Дивергенція: Монографія / Т.І. Левченко. – Вінниця: Нова книга. – 2007. – 656с.
2. Сторонянська І.З. Процеси конвергенції / дивергенції соціально-економічного розвитку регіонів України: підходи до оцінки / І.З. Сторонянська // Регіональна економіка. - №2. – 2008. – С. 73-83.
3. Баталія Л. Порівняльний аналіз альтернативних шкіл Чехії, Польщі і Словаччини / Л. Баталія // Нова педагогічна думка: наук.журн. – 2012. - №4.
4. Заболотна О. Альтернативна освіта як предмет наукового дискусю у вітчизняному та зарубіжному педагогічному просторі / О. Заболотна. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: library.udpu.org.ua
5. Кравець І. Стан діяльності альтернативної освіти у Польщі / І. Кравець // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету “Україна”. – 2014. - №1(9). – С. 56-61.
6. Мартинчук І. Альтернативні школи України, історія становлення і перспективи / І. Мартинчук // Історичні та політологічні дослідження. – 2017. - № 2(61). – С. 62-67.
7. Матюшкин А.М. О создании научно-практической программы по выявлению, обучению и воспитанию одаренных и талантливых детей / А.М. Матюшкин, Д.А. Сиск // Вопросы психологии. – 1988. - №4. – С. 88-97.
8. Ахновська І.О. Управління розвитком альтернативної освіти в Україні / І.О. Ахновська // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Менеджмент ХХІ століття: глобалізаційні виклики»: збірник наукових праць. – Полтава: ПП «Астра», 2018. – 304 с.
9. Вихрестенко Ж. Домашня (сімейна) освіта як альтернативна форма загальної середньої освіти / Ж. Вихрестенко // Народна освіта: Електронне наукове фахове видання. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.narodnaosvita.kiev.ua
10. Про освіту: Закон України. – 5.09.2017. - №2145-VII // Відомості Верховної Ради, 2017, №38-39.
11. Ахновська І.О. Комунікативні процеси на ринку сімейної освіти України / І.О. Ахновська // Облік, аналіз і контроль в стратегії розвитку економіки України – Луцьк: ІВВ Луцького НТУ, 2018. – 300 с.